

З ЛЮБОВ'Ю ДО ЛЮДЕЙ

(Зі спогадів про Максима Рильського)

Олекса ЮЩЕНКО

У найважчі хвилини свого життя – а їх ніхто не зможе поррахувати – наш великий сучасник, поет і мислитель, народознавець і педагог знаходив розраду в роздумах про хороше в людях, у стосунках з ними. Бути з людьми, чимось допомагати кожній людині, що звернеться з якимось проханням – це життєве кредо Максима Тадейовича Рильського, що знайшло відбиток у таких його рядках:

Коли тривоги життєвої
Тебе охопить вітер злий, –
По вінця слави трудової
У серце стомлене налий.
Нехай не виє самотина.
Як лютий пес за ворітьми:
Скажи крізь муку – я Людина!
Скажи крізь горе – я з Людьми!

З людьми різних професій були дружба, спілкування, взаємоповага. Тут і лікарі – брати Коломійченки, і академік – знавець природи Петро Погребняк, з яким гостював на Сумщині, милувався Михайлівською цілиною в Лебединському районі, і засновник Київського ботанічного саду академік Гришко, і народний селекціонер Магомет, і кобзар з Великої Писарівки, що на Сумщині, Єгор Мовчан... Ясна річ, щира дружба з письменниками різних поколінь, і не менша дружба протягом всього життя з учителями, з тим великим загоном, що “сіє добре, розумне” в дитячі серця. Поет Максим Рильський звідав і “учительського хліба”, у двадцятих роках учителював у 2-й трудовій залізничній школі в Києві, на Солом'янці, викладав українську мову та літературу. Про його піклування, тепле ставлення до учнів, бажання подати допомогу кожному свідчать залишені його учнями спогади, а серед них особливо вражаючий Івана Івановича Іванова – багатолітнього в'язня сталінських таборів. Хлопчиком він пізнав доброту свого вчителя в школі на Солом'янці, в залізничному районі столиці. Йому випало бути секретарем майбутньої збірки дитячих творів українського літературного гуртка школи, а вчитель Максим Тадейович був відповідальним редактором збірки.

Іван Іванов був слухняним учнем, писав вірші, виконував поради вчителя. Він згадує “...його виступ, його читання уривків з творів Стефаніка. Жаль, не було тоді магнітофонів: опісля ніколи вже не довелось мені чути такої палкої і гарячої розповіді про Стефаніка. А читання! Захоплююче, яскраве, з такими характерними для Рильського жестами, ніби він малює щось в повітрі витонченим рухом правиці.

...Я прошу потім прочитати мої нові вірші. Він сідає біля столу, заглиблюється в читання, а я дивлюсь на високе чисте чоло, на рудуваті вуса (художник Петрицький дав найкращий портрет його тих часів), вдихаю пахощі парфумів, змішані з пахощами медового тютюну, і в мене хороше, дуже хороше на душі...”

Доля учня Іванова, що потім став учителем і в тридцяті роки мусив переїхати до міста Ромна на вчителювання, склалася трагічно – його там через деякий час було заарештовано. Звідав він холод далекої Колими, дивом лишився живим і таки повернувся в Україну. Про свої концтабірні роки він написав книгу “Колима”, що друкувалась спершу в журналі “Вітчизна”, а потім, 1989 року, окремим виданням, якого автор вже не побачив. Іван Іванов пригадував листи, писані 1933 року, які надходили з Києва до Ромен, на Покровську вулицю. Ось уривок з одного листа, що свідчить про тепле, дружнє ставлення вчителя до свого колишнього учня: “Дорогий Іване Івановичу! Йй-богу цими днями напишу Вам більшого листа, а може разом і пришлю нову свою

збірку... Незабаром вийде і моя “Марина” – книжечка величенька... Отже, й буду я, коли не Пушкін з Онегіним, то принаймні Рильський з Мариною... Сам уже тепер не знаю, чи варта чого ця поема, чи ні... Вам пошлю її доконче. Усього Вам кращого! Ваш М. Рильський, 11 січня 1933”.

1949 року Іванов повернувся після Колими і Якутська в Україну. Зустрівся зі своїм учителем. “Зустріч була зворушливою... Ні слава, ні лаври лауреата і академіка – ніщо не змінило колишнього Максима. Як і раніш, він цікавився навіть дрібницями з мого життя, а коли довідався, що з оформленням на учительську роботу у мене зустрілись утруднення, без будь-якого прохання з мого боку написав листа заступнику міністра освіти Д. Філіпову, де давав мені дуже і дуже схвальну характеристику”.

Таких прикладів щирої приязні, дружби Максима Рильського можна навести багато. Можна згадати тут і Михайла Стельмаха, який учительював спершу поблизу Києва і якому вділив багато уваги поет. Максим Рильський, працюючи в журналі “Радянська література” (тепер журнал “Вітчизна”), ухвалював до друку його вірші ще до Другої світової війни, рекомендував Стельмаха “до прийому в Спілку письменників України, а в листі до професора Павла Попова, який працював завідуючим відділом фольклору в Інституті фольклору та етнографії Академії наук України, радив опублікувати матеріали, зібрані Стельмахом під час війни.

Коли якимось при зустрічі з Максимом Тадейовичем 1945 року я подарував йому газету “Зірка” з віршем учителя з Конотопщини Павла Ключника (потім він підписував свої твори як Ключина), то поет-академік попросив адресу початківця і написав йому листа: “Я прочитав Ваш вірш “Брат” (того вірша подав у газеті я. – О. Ю.). Вірш не дуже оригінальний – є така пісня, але мені хочеться познайомитись з Вашими віршами взагалі. Пришліть їх на адресу: Київ, Леніна, 68, кв. 70.

9. III. 1945. М. Рильський”.

Опісля того, отримавши вірші Ключника, він рекомендував до альманаху молодих його вірша і в передньому слові згадав добрим словом автора. Йому ж пізніше писав: “З Ваших віршів, які Ви прислали мені, я твердо переконався, що Ви – при всіх технічних хибах і недоладностях – справді поет. Постараюся дещо помістити в журналах і в літгазеті”.

Серед адресатів Рильського також учитель-поет Михайло Масло з Черкащини, Орест Корсовецький, який учительював на Вінниччині, в Криму, довгий час працював аж на Чукотці. Між ними тривало багаторічне спілкування, Рильський сприяв надрукуванню багатьох віршів, уважно стежив за творчим зростанням цікавого автора і навіть присвятив йому вірш “Напутнє”, що ввійшов до збірки “Зимові записи”. Орест Корсовецький передав тридцять листів Максима Рильського до рукописного відділу Інституту літератури Академії наук та музею Рильського. Адресати Рильського жили у різних куточках України. Ось і вчитель з Буковини Михайло Пилатюк звернувся як до батька, ділився своїми негараздами, сумнівами відносно вивчення іноземної мови. Одержав підбадьорюючу відповідь: “Не шкодуйте, що Ви на іноземному факультеті. У нас мало людей, які б знали іноземні мови й літератури, а в таких людях – величезна потреба. До того ж німецька культура – це ціле море, купатись у якому дуже корисно (звісно, я не говорю про реакційну культуру). Ваші віршові спроби – симпатичні, але це дійсно-таки тим часом спроби. Ви даєте милі пейзажні зарисовки, легкі ліричні зітхання (“Не дала ти мені фотокартки”) – це все, так би мовити, початок якоїсь майбутньої своєї пісні”.

Проаналізувавши кілька віршів, зробивши слушні зауваження, Рильський радить: “На товаришів-письменників, що роблять зауваження, от як я, наприклад, не гнівайтесь.

Хай Вам щастить! 13. 11. 58 р.”

Юний автор прислухався до порад великого знавця поезії, культури, і пізніше побачили світ його дві збірки віршів “Гуцулові птиці” та “Жайвороночку мій”. Недарма Максим Рильський схвалював деякі надіслані вірші, як наприклад, “Гуцульська річка”: “найбільше припала мені до серця “Гуцульська річка”...

Рильський підтримував авторів, які “не подобались” деяким видавцям, не любив зверхнього ставлення деяких редакторів до “підвладних” їм авторів. Оресту Корсовецькому пише: “Признаюсь, коли одержав Вашого листа, де Ви обурюєтесь правкою Вашого вірша в газеті, то згарячу був і собі написав листа до редактора про неприпустенність такої правки... Але потім роздумав і порвав листа. Краще буде при зустрічі з цим новим редактором поговорити про це усно

і по змозі лагідно, а то ж можна і нашкодити якомусь робітникові редакції, котрий “не відав, що робив”...

І він потім таки говорив з головним редактором!

Не схвалював він і “нравів” видавничих: “Вашу збірку в “Радянському письменнику” (назва видавництва тепер – “Український письменник”. – О. Ю.) досі “читають”... На моє листовне запитання про неї, а також на пропозицію видати мою нову книжку, мені навіть не відповіли... Дивовижні “нрави”! (Лист до Корсовецького від 6. IV. 1963 р.)

Не відповіли навіть Рильському! Це тоді, коли вже Максим Тадейович був важкохворий... (через рік його не стане...).

А ще одинадцятого квітня 1964 року, за три місяці до своєї кончини, він пише тому самому автору: “Цикл віршів справляє хороше враження, хоч здаються вони мені трохи неясними... А може це через радикалізм і пов’язаний з ним загальний підупад духу? Чи Ви кудись їх послали? Чи я щось можу з ними робити? **НАПИШІТЬ!**”

Дуже приємно мені, що “Радянський письменник” зрушив Вашу справу з мертвої точки – хоч і не так, як нам “снилось, говорилося”...

Рильський високо цінував працю Григорія Нудьги (родом з с. Артюхівки, Роменщина), що все життя досліджував українську народну творчість, видав книгу “Українська пісня в світі”. Коли Григорія Антоновича було заарештовано (шість років він перебував на Колимі), Максим Рильський писав до трибуналу, аби переглянули його справу. Звернення те підписали тоді також визначні вчені – Колесса, Щурат, професор Попов... Рильський, коли перед арештом був у нього Григорій Нудьга, ознайомившись із рукописом однієї праці, написав до Державного літературного видавництва листа з проханням включити її до плану...

...Невсипуща енергія – працювати, творити, допомагати – все життя сповнювала великого Майстра Слова. Сам працював і заохочував інших: так, наприклад, за його ініціативи та участі було перекладено “Лихо з розуму” Грибоедова Діодором Бобирем та Євгеном Дроб’язком.

Усе життя – з людьми, для людей.

І кілька слів ще про найпильнішу увагу до життя і творчості славного Єгора Хомича Мовчана, знаного не лише на Сумщині і не лише в Україні. Відомо, що на шістдесятирічний ювілей кобзаря у Велику Писарівку виїжджав Максим Рильський з ученими та письменниками. На те наше національне свято був запрошений і я. Рильський подарував ювілярові нову кобзу, виступав на вечорі вшанування сучасного Гомера України. Він же написав у співавторстві з Федором Лавровим нарис про нього, що вийшов окремою брошурою. Йому ж належить стаття “Наш Єгор Мовчан”, надрукована в журналі “Народна творчість та етнографія” (1958 р.). Разом з Мовчаном та художником Василем Касіяном побував у гостях у народної поетеси Буковини Параски Амбросій, що потім вилилось у прекрасний вірш “Єгор Мовчан у Параски Амбросій” (“У Буковині це було зимою”) (1959 р.).

Рильський любив подорожувати. Разом з академіком Петром Погребняком ще раз побував на Сумщині, милувався Михайлівською цілиною в Лебединському районі. Ця мандрівка відбилася у вірші “Тирса і хохітва”, який поет присвятив заповідникові. У книзі відвідувачів заповідника він лишив захоплений відгук: “Прекрасний степ, справжня поезія!”

Таке захоплення в нього викликали і Тростянецький парк та Седнів на Чернігівщині. Подібні мандрівки стали поштовхом до написання великої статті “Природа і література” та інших виступів у пресі за збереження природи, збагачення її. Академік, знавець землі і лісу Петро Степанович Погребняк, автор великої книги “Загальне лісоводство”, що видавалась кілька разів як підручник для лісогосподарських та агрономічних спеціальностей вищих навчальних закладів, згадуючи поїздку з поетом-академіком, пише: “Творчим звітом Максима Тадейовича від поїздки на Сумщину, відвідання Михайлівської цілини, багатої на враження, був вірш “Тирса і хохітва”. У ньому поет ставив питання про загадкове явище: “...Чому зараз тирса (ковила) не росте, а хохітва (птах стрепет) не виводиться на зораній землі?” Я був захоплений і здивований несподіваним для мене філософсько-природознавчим змістом вірша. Це була постановка цілої дослідницької проблеми для природознавців”.

Отже, обидва академіки – і поет, і лісівник та ґрунтознавець, отримали від поїздки творче натхнення, окрім задоволення від споглядання незайманої краси заповідного степу. Вірш-роздум, написаний 1960 року, буде викликати думки про збереження природи і в майбутніх читачів, які, хочеться вірити, не втратять потягу до краси рідної землі-годувальниці.

...треба на землі

Хоч клаптики маленькі зберегти.

Де міг би стрепет звить собі кубло

І де могла б рости срібляста тирса.

Не тільки для ботаніків потрібні

Та для зоологів такі кутки,

А й для поетів... ну, не всіх, звичайно,

А деяких. Таких, скажимо, як я.

Максим Рильський написав цього вірша в Гаґрі, на відпочинку, у вересні, згадуючи недавно мандрівку на Сумщину. Вона була його натхненням, і він відповів їй своїм роздумом-віршем.

Так. Усе життя – з природою, з людьми і для людей...

Ще кілька слів хочеться сказати про його любов до дітей-школярів та їх учителів. У поемі-видінні “Жага”, написаній 1942 року в далекій Уфі, читаємо:

Пісне, квітко моя, Україно!

Хто вікна розбив у засніженій школі,

Де схилялись над синіми зшитками,

Як пташині лукаві голівки,

Наших діток, біляві й чорняві,

Дбало змиті голівоньки?

Хто впустив туди вітер і холод, і смерть?

І в “Мандрівці в молодість” він не забув про них, бо то – наше майбутнє, продовження життя синів і дочок на землі:

Я путь собі малу знайшов у ветхій школі,

Де, при кульгавому склонившись столі,

Дививсь, як Петрики, Марусі, Гриці, Олі

Очима круглими – колумбики малі –

Запитували світ, змальований на мапі.

Які то люди є, моря, звірі столапі.

Привіт вам, Петрики, Марусі, Олі, Гриці!

Тепер ви зветесь на повні імена!

Там же про вчителів:

І вчителям своїм на покоті віка

Клонюсь я пам’яттю і похвалу складаю...

Згадує своїх учителів – композитора Дмитра Ревуцького (у нарисі-спомині “Із давніх літ”), котрий розповідав про народні думи, які виконував Остап Вересай, як і вчителя географії Трегубова, латиніста Станіслава Трабшу, і вчительку рідної мови Надію Новоборську...

Добрим словом згадує своїх земляків, друзів юності.

Я теж не обділений його увагою. Ще 1940 року одержав від нього листа з редакції журналу,

що буде друкуватись мій вірш “Собор” (“Повився хміль”): “...хоч треба поезійку про хміль обробити щодо римування, погодження в часі... Працюйте більше і над собою, і над віршем... бійтесь сентименталізму, не бійтесь ШИРОГО ПОЧУТТЯ”.

Неодноразово згадував Максим Тадейович моє ім'я в статтях про пісню, пропонував брати участь у перекладі збірки поезій Міцкевича (“Роздуми в час від'їзду”), тримав листовний зв'язок в час війни, прочитав рукопис моєї першої збірки віршів “До рідної землі” і сприяв її виданню... До “Вибраного” (1958) написав вступну статтю, а до колишнього всесоюзного видавництва “Гослитиздат” надіслав великого листа з аналізом моєї творчості, що теж сприяло виданню.

Мав я щастя мандрувати з ним, був на ювілеї кобзаря Мовчана на Сумщині, на вшануванні пам'яті Давида Гурамішвілі на Полтавщині разом із грузинськими письменниками, в Каневі, в Острі на Чернігівщині... Бував у його теплій, гостинній ірпінській “літниці” (так він назвав свій дачний будиночок – саме “літницею”, а не “дачею”). Щасливий, що він побував і в моїй рідній хаті, в Хоружівці, що довгенько розмовляв з моїми батьком та матір'ю...

На багатьох світлинах бачу його з тими людьми, з якими він знаходив порозуміння, душевний спокій, щирі роздуми...

Я пам'ятаю його в лихі часи кагановичевого гніту, у дні, коли був змушений “визнавати” свої націоналістичні помилки, і в дні, коли він запрошував мене до свого теплового голосіївського будиночка разом з білоруськими друзями. Згадую, як Іван Семенович Козловський співав під його гру на роялі... Зустрічі його з добрими людьми, різними і цікавими, наснажували, створювали добрий творчий настрій. І часто, певне ж, не тільки я “в години тривоги життєвої” повторюю почуте з його вуст:

Нехай не виє самотина,

Як лютий пес за ворітьми:

Скажи крізь муку – я Людина!

Скажи крізь горе: я з Людьми!